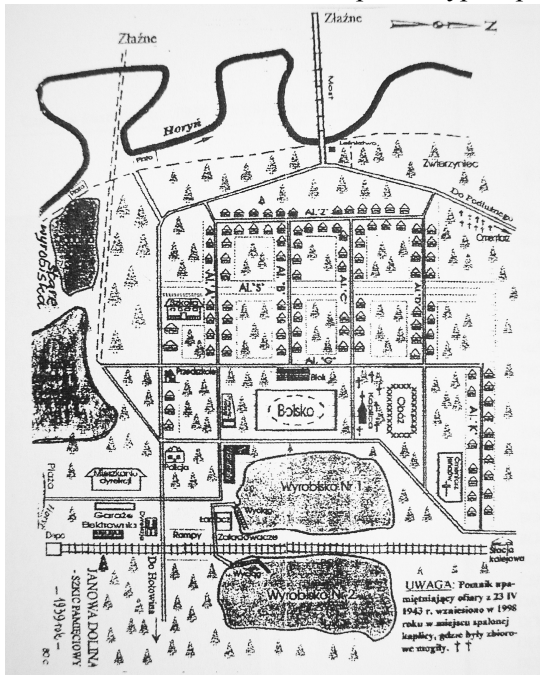

ВЗІРЦЕВЕ СЕЛИЩЕ ЯНОВА ДОЛИНА ЯК НОВИЙ ТИП РОБІТНИЧОГО ПОСЕЛЕННЯ НА ВОЛИНІ У 30-Х РОКАХ ХХ СТ.

О. Михайлишин, к. арх.

*Національний університет водного господарства
та природокористування (м. Рівне)*

Ключові слова: архітектура, робітничі селища, розпланувальна структура, озеленення, громадський центр, житло, архітектурні конкурси, косяль, стилістика, Волинь.

У статті розглянуті архітектурно-містобудівні та стилістично-розпланувальні особливості формування забудови робітничого селища Янова Долина на Волині. Регулярна система розпланування в поєднанні з ландшафтною організацією території відображали новітні тенденції західноєвропейського містобудування. У стилістичному вирішенні громадських та житлових будівель застосовувались елементи народної архітектури та стилю конструктивізм.

Постановка проблеми. Однією з найважливіших проблем у міжвоєнній Польщі стала розбудова системи комунікації між окремими частинами держави, що значно розширила свої межі у східному напрямі. Включення так званих східних кресів (у т. ч. Волині, Галичини, частини Поділля) до структури народного господарства, освіти, культури потребувало

вкладень значних матеріальних ресурсів. Будівництво доріг із твердим покриттям було одним із засобів прискореного підняття рівня економічного розвитку регіонів, приєднаних до II Речі Посполитої у 1921 році. Статистика свідчить, що в 1925 р. загальна довжина доріг Польщі становила 195 тис.км, з них лише 44 тис.км – з твердим покриттям.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Протягом останнього десятиліття значно активізувались дослідження в zakresі архітектури і містобудування України міжвоєнного періоду. Розвідки щодо формування просторової структури житлових районів міст і нових поселень, стилістичних характеристик будівель громадського і житлового призначення головним чином мають регіональний характер, як стосовно території нинішньої України, так і Польщі, Білорусі. Зокрема подібна проблематика відображена у працях Ж. Комар, А. Шамрук, Р. Цельонтковської, Г. Рушик, А. Беднарського, Н. Пшесмицької та ін. Проте особливості розпланування та забудови нових робітничих селищ на території Волині 20–30-х років минулого століття не були об'єктом окремого дослідження.

Постановка завдання. Виявити передумови, особливості формування та структури забудови взірцевого селища Янова Долина (зараз – с.Базальтове) в Рівненській області в контексті розвитку архітектурно-містобудівної практики Західної Європи.

Виклад основного матеріалу. Наприкінці 20-х років минулого століття велася інтенсивна робота з вивчення потужності відкритих покладів базальту неподалік м.Костополя в с.Янова Долина, а в 1929 р. розпочався перший підготовчий етап робіт з їх облаштування під керівництвом інженера Леонарда Шутковського [1, с.62]. Досвід розробок був запозичений у Бельгії та Швейцарії.

До 1934 р. поряд з каменоломнями Янаної Долини, в яких видобувалась значна кількість базальту і при цьому були задіяні тисячі робітників, не існувало робітничого селища. Всі працюючі у кар'єрах мешкали у навколишніх селах, що створювало додаткові проблеми в налагодженні чіткого графіка виробничого процесу. Тому саме цього року Міністерство сільського господарства і сільськогосподарських реформ II Речі Посполитої виділило

Рис. 1. Схема генерального плану с.Янова Долина. 1939 р. [5].

територію площею 107 га для його будівництва. При розплануванні була використана, в тому числі, ідея робітничих селищ (колоній), розроблена австрійським архітектором А.Лоосом у першій половині 1920-х років для забудови міст [2, с.121].

„Wołyński Dziennik Wojewódzki” опублікував оголошення, в якому повідомлялось про схвалення 6 грудня 1935 року Костопільським повітовим відділом детального генерального плану забудови робітничого селища в Яновій Долині. Крім того, проект був виставлений на громадське обговорення в кінці грудня того ж року [3, с.101].

У вирішенні генерального плану був чітко виражений новітній для свого часу підхід до просторової організації території, аналогічний, наприклад, розплануванню селищ Кіфхук у Голландії (1925-1930 рр. арх. П. Ауд) та Даммершток у Німеччині (1927-1928 рр., арх. В.Гропіус) [4, с.108, 110-112] зі строгим дотриманням принципу стрічкової забудови та застосований в архітектурі Фінляндії ландшафтний принцип [5, с. 12].

Рис. 2. Фрагмент забудови вулиці „В”.
Фото 1938 р. [11].

Функціональна диференціація елементів планувальної сітки (житлові вулиці та пішохідні простори), меридіональна орієнтація будівель, організація громадського центру з комплексом обслуговування – усі ці підходи, аналогічні західноєвропейським, планували втілити в містобудівній організації Янової Долини. Крім того, збереження гармонійного природного середовища з найкращими умовами проживання було

основним завданням при розплануванні селища, яке розташувалось у сосновому лісі на ділянці між кар’єром № 1 та урвистим залісненим берегом р.Горині.

В основу планувальної схеми, яку почали реалізовувати у 1936 р., було покладено регулярну прямокутну сітку вулиць, зорієнтованих до зовнішніх доріг, що вели до с.Злазне, Головин, Підлужне. Для прокладання вулиць у лісі були зроблені просіки завширшки близько 100 м. Проїжджа частина і тротуари забруковувались, уздовж них зводились 2-, 4- і 6-квартирні житлові будинки. Кожен розташовувався на ділянці площею 600 м². Вілли, як їх називали місцеві мешканці, споруджувались з дерев’яних брусів на базальтових фундаментах з черепичними дахами червоного кольору, що надавало забудові самобутнього колориту та мальовничості. Селище було сучасним: електрифікованим, мало водопровід і каналізацію.

Цікавим є факт, що житлові вулиці так і не отримали назв, а позначались літерами – А, В, С, D... Лише основні артерії селища G – головна, K – (kolejowa) залізнична, Z – замикаюча, зі сторони Горині мали відповідні до свого розташування назви.

Між вулицями-алеями залишені смуги лісу шириною 100-120 м для забезпечення комфортного проживання. Спеціальним планувально-просторовим акцентом була алея S (spacerowa – для прогулянок), яка перетинала житлові вулиці, перпендикулярно до Горині і вулиць G і Z і мала ширину 100 м. Тут не передбачався рух транспорту, був виконаний благоустрій та озеленення декоративними кущами і квітковими рабатками, поставлені лави. Загалом же темпи будівництва були дуже високими: протягом 1936 р. зі 100 житлових будинків, передбачених генеральним планом, було зведено 20 і ще 20 – перебували в процесі будівництва [6, с. 295].

У центрі Янової Долини – біля головної алеї сформувався громадський центр, роль

композиційного центру якого виконував одноповерховий дерев’яний будинок, т.зв. „BŁOK” у формі літери U. Тут містилися кінозал, глядацька зала, готельні номери та житлові кімнати для спеціалістів, їдальня, кіоски. Центральну частину низького симетричного об’єму акцентував стилізований портик-тераса, а бічні,

нижчі, крила прорізали стрічкові вікна, що разом із протяжними лініями карнизів формували образ сучасної будівлі, зведеної в стилі конструктивізму¹. Оригінальне та органічне трактування стилю в нетиповому матеріалі – дереві – нагадувало перші фінські павільйони на

Рис. 3. „БЛОК”. Фото 1938 р.

міжнародних виставках і формальні експерименти раннього Л. Міс ван дер Роє. Геометричну строгість будівлі підкреслювала фактура фасаду – дощаті стінові панелі залишили без оздоблення.

Біля БЛОКу розташувався спортивний майданчик для легкої атлетики і футболу. Між майданчиком і кар’єром збережено смугу зелені, яка ізолювала селище від виробничої зони. В Яновій Долині розташувались також сучасно обладнана школа, архітектура якої, як і БЛОК, була зразком конструктивізму в дереві, дитсадок, поліклініка, дирекція та управління кар’єром, власна електростанція, поліцейський відділок, стадіон, торговельні ряди, житловий будинок директора.

Неподалік від БЛОКу на природному підвищенні було відведено ділянку під будівництво місцевої святині. Безперечно, костюлу на території селища відводилась роль виразної висотної домінанти, що матиме відповідні архітектурні якості.

Як відомо, проблема виразності образу костюлів стала провідною в реалізації програми ідеологічного впливу на населення II Речі Посполитої. У періодичних виданнях перших повоєнних років і на початку 20-х минулого століття

Рис. 5. Будинок дирекції і управління кар’єром. Фото 30-х рр. XX ст. [11].
Фото 1930-х рр. [11]

розгорнулася дискусія про архітектурні стилі, які, на думку здчих, найповніше відповідали державницьким ідеям. Важливого значення у відбудові країни надавалось продовженню архітектурно-будівельних традицій, які б базувались на спадщині минулого. Виразником цього напрямку повинен був стати народно-романтичний напрям розвитку архітектури. Визначний польський архітектор Стефан Шиллер, говорячи про проектування костюлів, особливо наголошував на необхідності гармонізації елементів стилю бароко та інших історичних архітектурних стилів з традиційними формами і поєднання їх зі сучасними конструкціями [7, с.187]. Головним напрямом “експансії” цього

стилю стали східні воєводства як одна із форм колонізації.

Однак після 1925 р. розвиток архітектурної стилістики пішов зовсім іншим шляхом [8, с.126]. Популярні в західноєвропейських країнах принципи “нової архітектури”, сформульовані французьким архітектором Ле Корбюзьє, поступово знаходили своїх прихильників як в архітектурних, так і суспільних колах. Ідеї функціональної архітектури активно втілювалися при проектуванні різноманітних об’єктів насамперед на території міст і нових населених пунктів, як свідчення включення їх у загальноєвропейський контекст.

Зважаючи на виняткове суспільне та ідеологічне значення кожної такої будівлі для волинського регіону, відповідно до розпорядження Міністерства комунікації і Волинського воєводського уряду, відділенням Спілки архітекторів в м. Луцьку 1 липня 1934 р. був оголошений конкурс на проект парафіяльного храму в Яновій Долині [9, с.1]. Основною умовою було створення виразного образу римсько-католицької святині, інтер’єр якої налаштував би на молитву. Будівля повинна вмещувати 1200 вірних, необхідно було передбачити місце для хору на 50 осіб та орган. Крім того, до складу приміщень костюлу слід було включити: каплицю, безпосередньо поєднану з основною будівлею, сакристію зі скарбницею, приміщення для очікування, крипту, склад.

¹ Стиль конструктивізм, як відомо, набув широкого розповсюдження на території II Речі Посполитої у 2-й половині 20-х – на початку 30-х років XX століття. Характерною рисою конструктивізму як ранньої стадії розвитку стилю функціоналізму є акцентування конструктивної системи на фасадах та в інтер’єрі будівлі як одного із засобів створення її архітектурного образу.

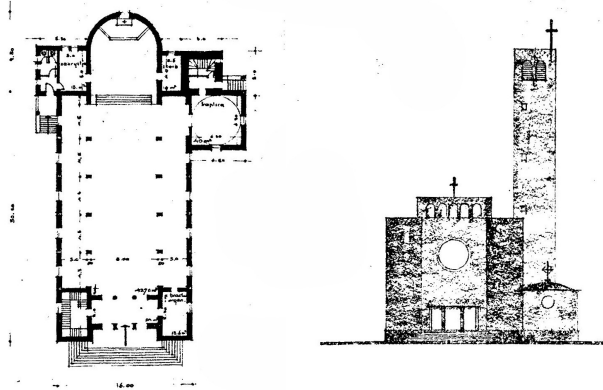

Рис. 4. Проект костьолу. Арх. В. Стахонь, 1937 р.

генерального плану, плану першого поверху, фасадів, конструктивної системи, загальна оцінка. Комісія, до складу якої входили представники Єпископської Курії, Міністерства комунікації, Волинського воєводського уряду, державних каменоломень в Яновій Долині та Товариства архітекторів II Речі Посполитої, всебічно і прискіпливо проаналізувала представлені ідеї. Протокол від 31 серпня 1937 р. зафіксував наступні результати: Першу премію отримав проект, зашифрований під № 8, автором якого був інженер-архітектор Владислав Стахонь (Stachoń) з Луцька, другу – проект № 5 інженера-архітектора Станіслава Словіковського (Słowikowski) теж із м. Луцька, третю – проект № 9 Ромуальда Гюртлера (Gürtler) з м. Кременця [9, с. 4].

До проекту-переможця було висловлено низку зауважень: на думку комісії, будинок священика, який входив до складу комплексу, занадто великий у плані, розпланування території навколо нього не опрацьоване; на тильному фасаді вежа не гармоніює з абсидою; загалом вежа надто висока, як і головна нава; на бічному фасаді каплиця губиться порівняно з вежею та навою костьолу [9, с. 3]. Стосовно архітектурного вирішення брили храму, запропонованого першими двома авторами-лауреатами, комісія відзначила загальне прагнення створити сучасний образ святині. Головним засобом досягнення цієї мети стало стилістичне вирішення в дусі конструктивізму та будівельний матеріал – базальт, який визначив структуру, фактуру і колір поверхні фасадів костьолу. Очевидно, що традиція європейського храмубудування визначила необхідність акцентувати головний фасад круглим вікном-розою та невеликою аркатурою в його верхній частині (за проектом В.Стахоня). У розплануванні будівлі використана схема, характерна для польської архітектури: внутрішній простір формують три нави, центральну – найширшу – завершує вівтарна апсида з півциркульним завершенням. Загалом запроєктований костьол належить до групи храмів зального типу.

У зв'язку з початком другої світової війни будівництво храму було перерване, а сакральні функції до 1939 р. виконувала дерев'яна каплиця Христа Збавителя [10, с. 93]. У квітні 1943 р. цей населений пункт було вщент спалено і вже ніколи не відроджено в тому вигляді, яким він був у період свого надзвичайно короткого декількарічного розквіту у 30-х роках ХХ ст. У повоєнні часи селище Янова Долина стало потужним центром видобутку базальту на Волині, а його архітектурно-просторовий розвиток відбувається відповідно до зовсім інших, сучасних, вимог.

Висновки. Розпланування селища Янова Долина на Волині стало взірцем реалізованого новітнього раціоналістичного підходу до формування урбанізованих просторів, створення комфортного середовища проживання та відпочинку, а його забудова – гармонійним ансамблем, що відобразили основні архітектурно-стилістичні тенденції першої третини ХХ ст.

Бібліографічний список

1. Janowa Dolina // Prewodnik po VIII Targach Wołyńskich w Równem. – Warszawa : Wyd-wo agencji Wschodniej codziennej gazety Handlowej, 1937. – S. 61-62.
2. Комар Ж. Ю. Виставка 1931 року в Станіславові (Івано-Франківську). Поль Енгельманн і колонія „Nowe Domy” / Ж. Ю. Комар // Вісник Національного університету „Львівська політехніка” : архітектура. – 2006. – № 568. – С.120-125.

Архітектори – учасники конкурсу – могли вільно реалізовувати власне бачення образу храму, обмеження стосувалося кількості башт – лише одна вертикаль повинна була стати акцентом будівлі. Окремим пунктом визначалась вимога застосування залізобетонних конструкцій.

Засідання конкурсної комісії відбулося лише через три роки після оголошення конкурсу (перший протокол датується 13 і 14 серпня 1937 р.), на який було подано дванадцять проєктів, з яких до розгляду допущено лише дев'ять. Під час обговорення були визначені основні критерії оцінки наданих проєктів: архітектурно-виразне вирішення

3. Ogłoszenie Wydziału Powiatowego w Kostopolu w sprawie planu zabudowania osiedla robotniczego w Janowej Dolinie // Wołyński Dziennik Wojewódzki. – 1936. – № 2.
4. Ёдике Ю. История современной архитектуры / Ю. Ёдике. – М. : Искусство, 1972. – 247 с.
5. Saboń B. Wołyński życiorys / B. Saboń. – Warszawa, 1999. – 167 s.
6. Hoffman J. Państwowe kamieniołomy bazaltu w Janowej Dolinie / J. Hoffman // Kalendarz Ziemi Wschodnich. – 1935. – S. 294-295.
7. Szyller S. Idea budowy Kościołów katolickich i stosunek do niej kościołów polskich / S.Szyller // Miesięcznik Pastorski Płocki. – 1924. – №7. – S.184-187.
8. Olszewski A.K. Nowa forma w architekturze polskiej 1900-1925 / A. K. Olszewski. – Wrocław ; Warszawa, 1967. – 298 s.
9. 84 konkurs S.A.R.P. (oddział w Łucku) na projekt kościoła parafialnego w Janowej Dolinie // Wołyńskie Wiadomości Techniczne. –1937. – № 11. – S.1-5.
10. Popek L. Świątynie Wołynia / L. Popek. – Lublin : Ośrodek Studiów Polonijnych i Społecznych PZKS, 1997. – T. 1. – 370 s.
11. Popek L. Wołyń ocalić od zapomnienia / L. Popek. – Lublin : Towarzystwo Miłośników Wołynia i Polesia, 1997. – 248 s.

Михайлишин О. Образцовый поселок Янова Долина как новый тип рабочего поселения на Волыни в 30-х годах XX века

В статье рассмотрены архитектурно-градостроительные и стилистически-планировочные особенности формирования застройки рабочего поселка Янова Долина на Волыни. Регулярная система планирования в сочетании с ландшафтной организацией территории отображали новейшие тенденции западноевропейского градостроения. В стилистическом решении общественных и жилищных зданий применялись элементы народной архитектуры и стиля конструктивизм.

Ключевые слова: архитектура, поселки рабочих, планировочная структура, озеленение, общественный центр, жилье, архитектурные конкурсы, костел, стилистика, Волянь.

Mykhaylyshyn O. Exemplary settlement of Janova Dolyna as a modern type of worker's working settlement in Volyn in 30th years of XX century

Architectural town-planning and stylistic-planning features of building formation of workers' settlement in Yanova Dolina in Volyn are considered in the article. Regular planning system together with the landscape territory organization reflected new tendencies of the West-European town-planning. The elements of national architecture and style constructivism are applied in the stylistic decision of public and residential buildings.

Key words: architecture, workers' settlements, planning structure, green planting, public center, habitation, architectural contests, Roman-Catholic church, stylistics, Volyn.